

Ermeni Tehciri ve Gerçekler**Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu****Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001, 107 Sayfa****ISBN: 975-16-1431-7****Ayça Eminoğlu***

Halaçoğlu, bu eserinde tarihi belgeleri inceleyerek, özellikle çok geniş bir tarihi arşive sahip olan Osmanlı'nın gerek Ermeni meselesinde gerekse diğer tarihi olaylarda tüm dünya devletlerini yakından ilgilendiren bir içeriğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Böylece bu eserin ana kaynağını da arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Bu belgeler, ayrıca kitabın ekler bölümünde görülebilmektedir.

Halaçoğlu, eserin ana konusuna geçmeden önce, giriş bölümünde Ermenilerin hangi dönemde Türklerin idaresine girdikleri ve Osmanlı dönemine kadar olan süreçte nasıl bir politika izlendiği konusunda bilgiler vermiştir. İlk Türk Ermeni ilişkilerinin 11. yüzyılda başladığı, ilk yerleşim bölgeleri ise Kilikya ve Çukurova bölgesi olduğu belirtilmektedir. Ermeniler ilk olarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne, daha sonra da Osmanlı Türklerinin idaresine girmişlerdir. Bundan önceki dönemlerde (Büyük Selçuklu, Mengücekoğulları, Saltukoğulları, Danişmendliler, Artukoğulları ve Anadolu Selçuklu Devleti) Ermenilerin de diğer gayr-ı müslimler gibi dini inanç ve ibadetlerine herhangi bir müdahalede bulunulmadığı belirtilmektedir. Öyle ki bu durum Osmanlı döneminde de aynı şekilde sürmüştür. Fatih Sultan Mehmet döneminde Ermeniler kısım kısım İstanbul'a getirilmiş ve Samatya'daki Sulumanastır isimli kilise kendilerine verilerek ilk Ermeni Patrikhanesi de kurulmuştur. Ermeniler, kendilerine tanınan bu hoşgörüyü karşılık verdikleri hizmetten dolayı "millet-i sadıka" unvanını kazanmışlardır.

Osmanlı yönetimindeki Ermenilere din serbestliği tanınmasının yanında dil ve basın özgürlüğünün de tanındığı, ayrıca, 1910 yılı itibarıyla İstanbul'da Ermenice beş gazete ve yedi dergi çıkarıldığı da Halaçoğlu'nun verdiği bilgiler arasında yer almaktadır. Ayrıca yazar,

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, aeminoglu@ktu.edu.tr

kitabın giriş bölümünde 16. yüzyılda Anadolu'daki Ermeni nüfusuyla ilgili veriler de sunmaktadır. Bu verilerin Osmanlı Devleti'nin Tapu Tahrir Defteri olarak adlandırılan belgelerinden alındığını belirtmektedir.

İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeni meselesine toplu bir inceleme yapılmış ve konu alt başlıklarda incelenmiştir. İkinci bölümde ise, tehcir kararının alınması ve uygulanması konusu ele alınmış ve bu süreç incelenmiştir.

Yazar, birinci bölümde I. Dünya Savaşı'na kadar Ermeni meselesine toplu bir bakışta bulunurken ilk önce Avrupalıların ve Rusya'nın Ortadoğu Politikalarını ele almıştır. Yazar, giriş bölümünde de vurguladığı üzere Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Ermenilerle ilgili herhangi bir sorun görünmezken, 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Devletin güç kaybetmesiyle yabancı devletlerin sürdürdüğü bir politika gereği Ermenileri tahrik etmiş ve dini, siyasi ve ekonomik menfaatleri doğrultusunda kullanmaya başladıklarını belirtmiştir. Avrupa Devletlerinin, bu güçlere karşı izlediği politika "Şark Meselesi" olarak adlandırılmıştır. Bu güçlere de Osmanlı tarafından Düvel-i Muazzama denildiği görülmektedir. Fakat bu güçler, Osmanlı içindeki Hıristiyanlara sırasıyla imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık istemeleri bir politika haline gelmiştir.

Bu politikalar sonucu ilk ayaklanmayı başlatan Sırp, ilk bağımsızlığını kazanan da Yunanlılar olmuştur. 93 Harbi'nin Rusya'nın galibiyeti ile sonuçlanmasıyla imzalanan Ayastefanos ve Berlin anlaşmaları sonunda Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Yazar, tüm bu bağımsızlıkların ardında, Avrupalı devletlerin yürüttükleri kışkırtma politikasının olduğunu vurgulamıştır. Balkan Hıristiyanlarının bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından sıra Anadolu Hıristiyanlarına gelmiş ve bu durumdaki ilk topluluk da Ermeniler olmuştur. Ermeni konusunun ilk kez gündeme gelmesi, Balkan Devletlerine bağımsızlıklarını kazandıran Ayastefanos ve Berlin anlaşmalarına, Ermeniler ile ilgili ıslahat maddelerinin eklenmesi ile olmuştur. Böylece Ermeni konusu ilk kez uluslararası bir anlaşmada yer almıştır. Yazar, daha sonraki süreçte Rusya ve İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda

ıslahatları düzenleme yoluna gittiklerini, ancak Rusya da 1881’de Çar’ın öldürülmesinin ardından Rusya’nın Ermeni Islahatı konusunda aktif bir politika sürdürmemesi ve İngiltere’nin daha aktif bir politika izlemesiyle birlikte ilk şiddet olaylarının başladığını belirtmiştir. Bu dönemde Ermeni çete ve dernekleri kurulmuş, bunların Türk ve Ermenilere yönelik eylemleriyle iki toplumun birbirine düşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Kitabın bundan sonraki bölümlerinde Prens Sabahattin ve Ermeniler arasında yapılan görüşmeler, bunu takiben “Otuzbir Mart Vakası”nın ardından Ermenilerin Müslümanları katletmeye başladığı Adana olayları ve Doğu Anadolu’da bir Ermenistan kurulması girişimleri anlatılmıştır.

Birinci bölümün ikinci bir alt başlığı olarak I. Dünya Savaşı içerisinde Ermenilerin durumu değerlendirilmiş, bu başlık altında Ermenilerin Ruslarla işbirliğine girmeleri ve Van İsyanı değerlendirilmiştir. Devamında, Ermeni Mezalimi ve alınan karşı tedbirler anlatılmıştır. Bu tedbirlerden Zeytun Ermenilerinin Konya’ya sevki ve Ermeni derneklerinin kapatılması konuları detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Yazar, kitabın giriş ve birinci bölümlerinde Ermenilerin tehcir kararına kadar olan dönemde Osmanlı içindeki konumları ve dış devletlerle olan ilişkilerini detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra, ikinci bölüme tehcir kararının alınması ve uygulanması ile başlamıştır. Bu bölümde tehcirin amacı, tehcire tabi tutulan Ermenilerin yeni iskân bölgelerine nakli, Ermeni kabilelerine yapılan saldırılar ve buna karşı devletin aldığı tedbirler, tehcire tabi tutulmayan ve tehcirden kurtulmak için din değiştiren Ermeniler, tehcire tabi tutulan Ermenilerin mallarının durumu, tehcir uygulamasının dışarıdaki yankıları ve belgelerle tehcir, tehcirin tamamlanmasından sonra Ermeniler başlıkları detaylı şekilde incelenmiş, akabinde tehcir sonrası durum ve geri dönüş kararnamesi ele alınmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde ele alınan tehcir kararı ve uygulamasının ilk işareti olarak, Enver Paşa’nın Dahiliye Nazırı Talat Paşa’ya 2 Mayıs 1915’te yolladığı yazı gösterilmektedir. Bu yazının içeriğindeyse, Ermenilerin isyan çıkaramayacak şekilde dağıtılmaları gerektiği belirtilmiştir. Böylece toplu halde bulunmayan Ermeniler,

ufak ufak parçalara bölünerek dağıtılacak olursa, isyan imkânının ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Buna istinaden Talat Paşa, öncelikle Van, Bitlis ve Erzurum bölgelerini ele almıştır. Buna istinaden, 23 Mayıs 1915 tarihinde 4. Ordu komutanlığına gönderdiği şifrede, boşaltılmasını istediği yerleri şu şekilde belirtmiştir:

- Erzurum, Van ve Bitlis Eyaletleri,
- Halep Vilayetinin merkez kazası hariç, İskenderun, Beylan, Cısr-i Şugur ve Antakya kazaları dâhilindeki köy ve kasabalar,
- Maraş şehir merkezi hariç olmak üzere Maraş sancağı,
- Adana, Sis ve Mersin şehir merkezleri hariç olmak üzere Adana, Mersin, Kozan ve Cebel-i Bereket Sancakları.

Nakledilen bu Ermenilerin tekrar bir isyana başvurmamaları için birtakım şartlara göre nakledilmeleri için de bazı uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarılara göre, Ermenilerin gönderildikleri yerlerdeki nüfusu, oradaki aşiret ve Müslüman sayısının %10'unu geçmeyecek, göç ettirilecek Ermenilerin kuracakları köylerin her biri elli evden çok olmayacak ve Ermeni göçmen aileleri seyahat ve nakil suretiyle de olsa ev değiştirmeyecektir.

Osmanlı Devleti içerisinde bu gelişmeler yaşanırken, Rusya, Fransa ve İngiltere hükümetleri 24 Mayıs 1915 tarihinde bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri de, bir aydan beri "Ermenistan" olarak adlandırdıkları Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Ermenilerin öldürüldüklerini ileri sürmüşlerdir. Ancak kendileri tarafından kışkırtılan Ermenilerin, tutumları ve Türklere karşı işledikleri cinayetleri görmezden gelmiş ve bu durumdan Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulacağını belirtmişlerdir. Böylece Ermeni sorunu ilk kez uluslararası bir kimlik kazanmıştır.

Yazar, I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Osmanlı Hükümeti tehcire tabi tutulan Ermenilerden isteyenlerin tekrar eski yerlerine dönmeleri için bir kararname çıkardığını belirtmektedir. Buna göre, sadece isteyenlerin geri dönebileceği, kalanlara ise dokunulmayacağı, geri dönmek isteyenler için de sevkiyat sırasında doğabilecek sıkıntılara karşı önlem alınacağı, ev ve arazilerinin teslim edileceği gibi birçok tedbir alınmıştır. Ancak bu geri dönüş kararnamesiyle ne kadar Ermeni'nin geri dönüş yaptığının ise kesin olarak bilinmediği belirtilmektedir.

Yazar, kitabın sonuç bölümünde kendi bünyesinde azınlık olarak bulunan ve her türlü yaşama hakkının hiçbir kısıtlama getirilmeden verildiği Ermenilerin, sonrasında Ruslarla birlikte hareket ederek Osmanlı Hükümeti'ne ihanet ettikleri ve haliyle bir devletin kendini müdafaası olarak görülmesi gereken tehcir uygulamasının doğal olduğunu vurgulamaktadır.